

ГОЛУБИ МИРА

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Тридцять першого жовтня 1928 року „Радторгфлот“ на майдані Тевелева пізно зачинив свою контору.

Безщасний співробітник, що виписував нам квитки! Ні ми, ні він сам! не сподівалися, що обійдеться так добре, і що за якихось вісім годин роботи він таки подолає всі труднощі, знайде всі пункти нашого маршрута і таки проштемпелює колись наші „фаркарти“...

Одначе він подолав...

Слава тобі, „Радторгфлоте“, на майдані Тевелева, і твоїм кваліфікованим співробітникам... Якби не треба було збиратися в дорогу, я проспівав би їм панегірика. А так вони (власне — він, один отой нещасний співробітник) забрав мені не тільки час, потрібний для панегірика, й а нерви, кілька ниточок нервів і кілька грамів венозної крові, бо чистої у мене вже не залишалося ні краплі після того, як я в двадцятье прибїг до „Радторгфлоту“... Та хто шкодуватиме за такими дурницями, як кілька грамів венозної крові?

Слава тобі, „Радторгфлоте“, і твоїм кваліфікованим співробітникам...

Квиток нарешті в кешені. Тепер можна думати про батьківщину Гайне і навіть про речі ще більш романтичні... Ну, от хоч би про нашу симпатичну сусідку — дружню нам державу Польщу, — через яку нам доведеться їхати...

Можна лірично мріяти про подорож взагалі, про закордонну подорож українських письменників зокрема, нарешті про свою подорож особисто. Тисячі принад, загадкових, як казка, тисячі сподіванок, принадних, як загадка, і мільйони загадок, тривожних, як чекання, можна викликати з найдальших закапелків мозку,

100 дмухнути на них легким подувом уяви і вони затав-
чують, заколиваються і попливуть: спочатку перед
очима схвильованого мандрівника, потім — на сторінки
блокнота і нарешті — на шпальти журналу Гарт, щоб
стати перед очима ні в чім невинного читача...

Можна...

Та хіба мало ще чого можна нафантазувати, коли
квиток уже лежить у кешені і друзі поспішають в
останнє сказати: „Гляди ж...“

... Я думаю не про далекі країни.

В останні хвилини перед від'їздом особливо приємно
думати про те, що було вчора, про нашу буденну
роботу, про тисячі наших щоденних тривог...

Слава ж тобі „Радторгфлоте“, і твоїм кваліфікова-
ним співробітникам!..

2

Вчора були зібралися в мене друзі, члени Всеукра-
їнської Спілки пролетарських письменників, запальні
й веселі, одверті й гострі в дружніх розмовах. Ми
сперечалися про великого Франка. Ми судили його,
як людину, хоч може й не повинні були судити.

Яка трагічна доля наших поетів! Найкращих із них
знала тільки купка української інтелігенції. Іван Франко
не став відомим на цілий світ і його ім'я не вписано
золотими літерами в книгу історії всесвітньої літера-
тури, бо лихо його спіткало народитися українцем,
а не французом, німцем, росіянином, італійцем, чи ан-
гличанином. Пісні Беранже, анекдоти Бокачіо, зідхання
Гайне, облудну філософію Толстого, лиходійські п'єси
Шекспіра й кримінально-епілептичні романи Досто-
євського перекладено мовами чи не всіх культурних
народів. Пісні кохання Гайнриха Гайне співала мало
не вся Німеччина, що правда, — коли сам поет поне-
вірявся на чужині, вигнаний німецьким урядом за свій
непокірний талант світ за очі. Франція співала Беранже.
Декамерон і досі видається найдорожчими виданнями.

Толстого ширять в астрономічній кількості. А хто знає добре Франкові твори? Історик української літератури, вчитель і, можливо, сучасний український письменник. Де там цілий світ. Україна, сама Україна не знала свого поета і тільки Велика революція відкриває його нашим пролетарям та селянам. Та скільки ще пройде років, доки Івана Франка пізнають пролетарі не тільки України!.. А який нарід не був би гордий мати в своїй історії літератури імена таких творців, як Коцюбинський чи Леся Українка? І де, в якій державі залишались би ці великі майстри слова і незрівнянні психологи людського страждання такими страшно невідомими, якими залишалися вони до революції в російській імперії?..

3

Тепер вони встають із мертвих і лави трудящих нашого Союзу починають черпати з сторінок їхніх творів.

Це прекрасно!

Але ось підходить скептик. Він каже:

— Годі вам „наливати“. До чого тут ваша патетика? І наливають... Хіба не видно, що все це тільки розговори й більш нічого? Сказано — нема нам виходу. Ну, скажіть правду, тільки правду: і ото ви справді не скептик? Коли перед вами моря, перед вами порти і гавані, коли душа ваша вільна, розкована! летить... Куди вона летить?.. Ех! Ну, скажіть, і ото ви справді не скептик?

Він іде поруч і тихо скаржить. Його піняві сльози рішуче мені не подобаються.

Довго, настирливо скаржить.

Тоді думається: у братній нам республіці РСФРР є велике й прекрасне місто — Ленінград. Тут, на пероні двірця, на камені столиці колишніх імператорів, пролунали перші привітальні й пророчі слова ватажка Великої революції.

102 У Ленінграді тепер, як і в столиці України, робітники потужно сіють Ленінове зерно. Воно схожає маками й димним квітом індустрії. Але ось виходить із свого затишного затишку, пахучого від „теже“ й ситого від жирів, білків і угледів, санктпетербурзький міщанин Віталій Ніколаєвіч, той, що працює з ласки робітничої в „Пуштресті“. Віталій Ніколаєвіч виходить на вулицю, застібає рукавичку і приємним баритоном, відкопиливши злегка верхню, гладенько виголену губу, говорить до своєї ніжної подруги, що йде поруч нього з біленьким, кудлатеньким песиком на лацюжкові:

— Моя люба, на юг Росії, чи на Україну, як тепер дехто каже, їхати небезпечно. Я не можу тебе відпустити.

— Чому, котіку?

— Там ще не встановилася влада, часом трапляються банди Махна і, певне, на вулицях немає електрики.

— Ах, що ти, котіку? Який жах! А чого ж Александр Сергеїч Пушкин говорив:

„Ты знаешь край, где все обильем дышет,
Где реки льются чище серебра,
Где ветерок степной кавыль калышет
Где...“

— Поперше, кицю, говорив це не Александр Сергеїч, а Нікалай Васільїч Гоголь*. Такі елементарні речі треба знати, кицько моя. А подруге, ти не знаєш, що сказав би Нікалай Васільїч тепер, якби він був живий.

Вона (*переконано*): Але ж правда, що там чудове сало і взагалі вся природа, кажуть, дуже красива.

Він (*бубонить*): Сало. Сало звичайно... Ти ж знаєш, як я безумно люблю природу. Але, кицю...

Облишмо. Не будемо далі підслуховувати цю інтимну розмову санктпетербурзького міщанина Віталія Ніколаєвіча, (що живе в Ленінграді й працює з ласки

* На нашу думку, Віталій Ніколаєвіч перебільшує.

робітничої в „Пуштресті“) з його милою подругою, що теж живе в Ленінграді, де й записана, як домашня хазяйка. Не будемо, бо й так уже видко, що Віталій Ніколаєвіч не аби як поінформований про нашу бідну країну, що він не з дурнів, що він навпаки — знає, що робить, і отже нізачо не відпустить свою милу подругу в далеку дорогу... Хіба що його самого переведуть із „Пуштреста“ в „Пухтрест“ на ту ж таки Україну, або в інше місце, що теж кінчається на У... Тоді він не заперечуватиме... А покищо я, сповнений надії на це останнє, мушу спаковувати свого чемайдана, навантаженого блокнотами й зошитами, в які я маю твердий намір записувати все, що побачу й почую на чужих землях.

З особливою любов'ю я дивитимусь на батьківщину Гайне, ходитиму кварталами Дюсельдорфа, де бігав колись маленький Гайнрих, романтично закоханий в маленьку Вероніку, а нині чорною хмарою проходять голодні й похмурі страйкарі в подраних блюзах і з заціпленими зубами. В Гамбурзі я побачу матросів із далеких країн. Одинадцяті річницю Революції я святкуватиму в Берліні. Там я розповідатиму друзям про нашу літературу, про те, як будується наша Держава. Розповім, що Будинок Промисловости на Університетських Землях вінчає нині це будівництво вінком тяжкої індустрії, в якому Горкий відчув воістину музичний твір, гармонію сили й чітких ліній.

Я скажу словами поета :

І хроніки буденної петіт
зростає до аншлагів жирних літер...

Не повірять? Не може бути! Я певен, що в них не може бути того наївного й милого здивовання, яке спостеріг наш таки український письменник в однієї симпатичної московської панночки, що живе в самому серці нашого Великого Союзу Республік, в червоній столиці, Москві, й збирається днями оце віддатися за

104 шановного Каналія Ніколаєвіча. До речі, ви вже догадалися, що Каналій Ніколаєвіч та Віталій Ніколаєвіч — рідні брати. Отже я не можу не розповісти про те наївне й миле здивовання, що його спостеріг наш таки український письменник в цієї симпатичної панночки.

— Вы из Украины? — спитала вона ніжним, як молоко, голосом.

— Атож, — відповів наш письменник і голосом ще більш романтичним додав ради штуки:

— Кеннен зі дізес Лянд? *

Вона: Ха-ха-ха! Какой смешной этот украинский язык. И представьте, — я ничего не понимаю. Но у нас тоже есть прислуга хахлушка. За-а-бавная, страсть.

Нам дуже приємно, що майбутня дружина Каналія Ніколаєвіча теж прекрасно знає наш український нарід, принаймні не згірше, як шановний академик Петро Семенович Коган знає українську літературу, що він не раз уже й доводив документально на сторінках поважних журналів, вщасливлюючи своїми працями наших харківських та київських земляків.

Взагалі, був такий час (скептики гукали тоді: ага! А що? Не наша правда?), коли страшенно зацікавлені дивним „и странным на первый взгляд обстоятельством“, себто — розвитком нашої культури, зокрема — літератури, редакції деяких московських журналів один час почали були завалювати наші українські редакції листами, в яких вони вперто просили не таїтися й сповістити їх про те, що робиться на Україні в культурній галузі, зокрема в літературній. Це була злива листів. Ні, це був справжній потоп, щось суцільне, бо прийшов був власне один лист від однієї редакції якогось збірника, що мав вийти і не вийшов. І питалося в ньому про те, над чим працюють сучасні українські письменники, зокрема Іван Франко... Ми

* Чи знаєте ви цю країну?

не змогли далі таїтися і змушені були відповісти, що Іван Франко, цей великий письменник, перший, хто змалював у неперейдених бориславських оповіданнях страшну долю західньо-українського пролетаріату, давно... помер. Отже він ні над чим уже, мовляв, не працює, але ми натомість працюємо над вивченням того, що залишив він пролетаріатові.

Невідомо, якими шляхами довідався про це один цікавий персонаж із нової п'єси драматурга Миколи Куліша, а саме — дядько Тарас із Києва, той що каже, ніби у нас в столиці України тільки й українізації, що напис на вокзалі „Харків“. І от цей дядько Тарас, кум автокефального дяка й великий прихильник української ковбаси й іншої національної „культури“, присікується до нас з такими протестами:

— Помер? Отой письменник, що вони за нього питалися, помер? Ну, нехай помер, царство йому небесне, вічний покій, хоч я про це, сказати правду, також не знав. Але навіщо ви призналися москалям? Кацапам навіщо призналися? Ото вам така дорога українська справа?.. Ех, ви, запродавці... Нема того, щоб змовчати, хай би думали, що він живий, усе б нашої культури було більше... Ото все лізете в спілку з москалями та тільки псуєте нашу національну справу... Ех, ви, запродавці...

Тоді я думаю:

4

— Куме автокефального дяка, свату столипінського куркуля й „антилігєнтний“ підпихачу нової буржуазії, дядьку Тарасе з Києва! Який же ви невдячний! Ви, мов та поліщуківська досконала сволоч, маєте з дозволу пролетаріату місце під сонцем. Чого ж ви ще хочете?.. Впливати на хід історії?.. Хіба ви не знаєте, що ваша роля, дядьку Тарасе, лягти їном для нашої епохи? Ви, аматоре від усіх мистецтв: сичати, мріяти про океанські пароплави, що привезуть вам шовку на онучі, гнати ліричну малоросійську самогонку, 105

106 і їсти з кумом вареники! Хіба ви не знаєте що ваша роля — лягти гноем для нашої епохи?

А гній, як гній: смердить, але на ньому родить.

5

Та годі!

Попрощаємось на деякий час і з дядьком Тарасом, і з санктпетербурзьким міщанином, і з московською панночкою, які посідають однакове з дядьком Тарасом місце в сьогоднішньому житті. Ви ж розумієте, — ми познайомилися з ними тільки тому, що на Заході нам доведеться, мабуть, зустрітись і з їхніми родичами, а не лише з нашими приятелями.

Поїзд рушає. На пероні залишаються друзі. Ми сигналізуємо їм наші складні, страшенно складні почуття, вимахуючи в повітрі високо піднесеними руками. Нарешті, зовсім тоне в далені вокзальна табличка „Харків“, про яку другий персонаж із тієї самої п'єси Миколи Куліша, а саме тьотя Мотя, говорить:

Тьотя Мотя: Зачем ви нам іспортілі город?

Тоді ми заходимо до вагону й мовчки влаштуємось на своїх місцях.

Тов. Озерський, голова президії Укрголовнауки, відразу добуває з портфеля купу ділових паперів і починає працювати, ніби у себе в кабінеті. Я також виймаю олівця й блокнота і починаю писати те, що оце тепер наслідуюсь подати до вашої уваги, ласкавий читачу.

6

Недавно столицю України відвідав президент берлінського наукового товариства по вивченню Східної Європи, штатсміністр професор Шмідт-Отт. Він зробив у Харкові доповідь про завдання т-ва „Ост-Европа“, розповів про його роботу й запросив наукові кола України до співробітництва. І от Народній Комісаріят Освіти відряджує президента Укрголовнауки до Німеччини, з офіційною зворотньою візитом

професорові Шмідт-Оттові й цілому Т-ву „Ост-Европа“. Тов. Озерський мусить зробити там доповідь про стан науки на радянській Україні й остаточно закріпити встановлені уже культурні зв'язки.

Але раніш того ми маємо поїхати до столиці Західньої України, Львова, де має відбутися ювілей тридцятип'ятирічної наукової діяльності відомого українського академіка Студинського. І там т. Озерський має виступити з привітанням ювілянта від імени наукових робітників радянської України й від імени Народного Комісаріату Освіти. Він мусить познайомитись безпосередньо на місці зо станом науки в Західній Україні. Потім — відвідати наукові заклади й інститути в Берліні, й т. ин. Отже він має поважні завдання.

А ми?..

Робітничо-селянський уряд дав нам, цілому ряду письменників, можливість також поїздити цього року по світу. П. Г. Тичина, Л. Первомайський, Кость Котко поїхали до Туреччини. Т.т. В. Коряк, І. Ле, А. Любченко, В. Підмогильний, О. Копиленко, В. Поліщук, поїхали на захід — переважно до Німеччини. Тепер ось їду я, а там ще мають поїхати й багато інших товаришів (Микола Терещенко, М. Семенко, І. Фефер).

І... стає трохи страшно. Чи ж будуть наслідки подорожи варті того, що витрачає держава ради цієї подорожи? Говорю звичайно за себе. Я одержав на подорож 250 доларів (500 карбованців). Це майже півторарічна стипендія студента, що мусить встигнути за той час проробити велику частину курсу Вищої Школи. Коли так, то від подорожи письменника очікується наслідків принаймні еквівалентних тим цінностям, що набуває їх здібний і роботящий студент за згаданий період. Мене не рятує вигідне становище письменника, якому не доведеться, мовляв, повернувшись на Україну, складати іспита з подорожи, як доводиться студентові складати іспита з Біології, Хемії, Історії права, чи там з Терапії або з Фармакології... 107

108 Справа, звичайно, не в іспиті і не в тих доповідях, що їх буде зроблено в літературній організації, в Будинкові ім. В. Блакитного й т. ин. Справа, нарешті, і не в тих нарисах, чи може й книжці вражінь, яку я напишу, повернувшись до Харкова.

А в чім же?..

7

Потяг шумить степами.

Колеса тупо б'ють...

пригадується з Сосюри. Він, між іншим одмовився від закордонної подорожі. І от, коли починаєш думати про те, чи добре він зробив, одмовившись од подорожі, то стає цілком ясно, що він зробив погано. Чому? Я, мабуть, не зможу цього пояснити, бо це ясно й так.

Потяг шумить степами...

Давно десь потонув Харків. Може зараз там ходить вулицями смутний Сосюра, якому не працюється, коли надходить зима, а може він пішов з досади пограти в біліярд. Завтра буде те саме і в ньому він також не знайде стимулу для праці.

Ну, так в чому ж справа, нарешті?

Мабуть у тому, щоб відчутти смак Європи на власних губах, взяти безпечну дозу психологічної Європи до лабораторії свого мозку, перетравити й не потрібне викинути. Мабуть у тому, щоб навіть у підсвідомому не виникало голубих мрій:

На світі є співучий Лангедок,
Цвіте Шампанню Франція весела,
Де в світлі тоне кожний городок
І в виноградах...

етцетера... Мабуть у тому, щоб зустріти в Німеччині робітника, почути, як і що він говоритиме в день десятої річниці німецької республіки. Подихати хоч трохи тим димом, що дихає ним він, поблукати в морі

електрики, в царстві реклами на Фрідрихштрасе, а потім виїхати підземкою десь на край північного Берліна й піти в локаль, де збираються червоні фронтовики...

Європа буржуазна, капіталістична, Європа тимчасово стабілізована, психологічна Європа — все це категорії в достатній мірі загадкові для українського письменника, що хоче глибше їх зрозуміти, пізнати їхній смак, помацати їх, побачити на власні очі і, головне, побачити в різних ракурсах, з різних боків. Пролетарському письменникові допомагає одне: він уже вивчений нашою революцією і нашою сьогодишньою боротьбою не лише на фронті культурнім, а й на фронті соціалістичного будівництва — в економічному значінні цього слова. Вивчений він прикладати класовий критерій до всіх тих суспільних явищ, в яких живе, думає, творить, змагається, мріє...

Отже йому тяжче буде розгубитися в розмаїтих блисках європейської культури, тієї самої, що так дивує багатьох наших мандрівників.

Якби ж йому вдалося побачити справжнє обличчя західньо-європейського пролетаріату! Тоді б йому ще тяжче було „розгубитися“...

Це — одне.

А потім — там же є письменники. Редакції, видавництва... Давно пора українській літературі встановити з ними зв'язки, живі, безпосередні, товариські зв'язки.

Слобожанські степи роздаються під колесами поїзда. Від паровозу летять рясні, червоні іскри.

А все таки тривожно. А все таки...

Тривожно...

Ясно: Якщо ти „хуторянин“, то мусиш повернутись „європейцем“, тільки не купуй, будь ласка „костюма“, бо це ж перша ознака твого хуторянства.

Будь ласка, не купуй „костюма“.

Європа — це...

110 Словом, не зовсім ясно. А от, як стане ясно, то це й значитиме, що ти їздив не дурно. Тільки ж, як стане ясно...

8

Тимчасом потяг підходить до другої вокзальної таблички „Київ“ і зупиняється тут на дві години. Отже на дозвіллі можна подумати про те, що тут, крім героїчних робітників із Арсеналу, живе славнозвісний дядько Тарас із Києва, а також інші, не менш поважні, дядьки, тітки й дядини Але я не маю можливості подумати над їх безрадісним і можна сказати поганим життям, бо на пероні бачу похмуру постать нашого київського критика, одного з найсуворіших вуспівців і, можна сказати, першого й найбільш ненависного й заклятого ворога дядька Тараса. Він (суворий вусповець, а не дядько Тарас) шукає мого вагона. За хвилину ми сидимо в купе. Отже ми будемо говорити про наші літературні справи, не цікаві для вас зовсім, якщо не брати на увагу того дуже „веселого“ факту, що один невуспівський критик недавно „покрив“ нашого брата, вуспівця, використавши для цього свою лекцію в одному київському клубі. Таким чином робітники охорони народнього здоров'я також знають тепер, слава богу, що то за штучка ВУСПП, і взагалі, дякуючи шановному лекторові, мають цілком правильне й безсторонне уявлення про складні процеси розвитку нашої літератури... О, шановний лекторе,—зриваються з моїх уст слова подяки й хвали.

Наша розмова на цю болючу тему (про сучасну критику) так зворушує паровоз, що він раптом стогне й рушає в далеку путь, залишивши на пероні похмуру й скептичну постать в синім торішнім кепі і в окулярах на серйозному носі.

Я роздумую ще кілька хвилин над станом сучасної критики, пригадую собі, як один із харківських критиків з цілковито „марксистською“ рішучістю „покрив“

був у „Культурі й Побуті“ відому п'єсу російського пролетарського драматурга В. Кіршона „Рельсы гудят“, і мені стає невесело. Він назвав її бездарною, порожньою, непотрібною. Він так упився силою своєї „аргументації“ він так радів, що „закопав“ і „закапав“ пролетарського драматурга Кіршона, що коли довідався потім, що в Москві рейки гудуть уже півтора — два місяці при переповнених залах, що там справжній ентузіазм охоплює робітників на виставах цієї п'єси, — то... Навіщо говорити?... Як після цього мусив був почувати себе критик? Ми думаємо, що критик мусив був почувати себе погано. Погано...

Проте, ми так і не довідалися, як же почував себе В. Державін...

Такі й подібні до цього думки гнітили мене деякий час, аж поки я не підвів голову. Тут я побачив, що нас стало більше: до нас прилучився один із харківських театральних діячів... Він їде до Берліна вивчати німецькі театри.

Отже нас тепер аж троє.

9

На кордоні Радянської України ми востаннє потиснули руки незнайомим товаришам, службовцям Шепетівської митниці і ще декому.

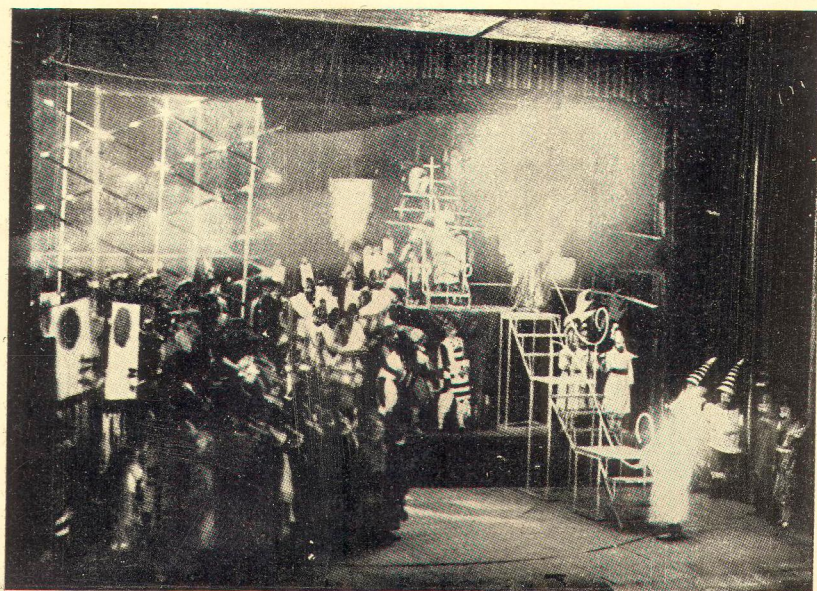
Серце ніби на хвилину зупинилося. Але потяг стукотів, котився до Могилян, і тут, на Могилянах, до вагона зайшли вже польські залізничники й один жандар у „шоломі“ з ремінцем римського імператора. Підтримуваний ремінцем під бороду, („шолом“) сидить на голові поважного польського жандара з таким виглядом, ніби ніякий вітер не може зірвати його з цієї хороброї голови... Одначе нам ніколи роздумувати на метеорологічні теми. Пан жандар обзиває нас панами і ми, знаючи про колосальну ввічливість його країни, не можемо не прийняти цього найповнішого вияву глибокої пошани й любови до нас, яка, до речі, проглядає й з кожного руху пана жандара... 111

112 Ми віддаємо до рук жандара наші радянські паспорти з золотим колоссям, серпом і молотом на червоному полі. Він спочатку пильно розглядає наші обличчя, потім засовує наші паспорти собі на груди під полу чорної шинелі. Я запевняю, що давно, дуже давно, не переживав нічого подібного! Останнього жандара я бачив одинадцять років тому. А червоний радянський паспорт в руках польського жандара — вперше в житті. І тому це потрясло мене так, як лише в дитинстві потрясали страшні казки...

Тимчасом жандар повідомляє, що „пани“ дістануть свої паспорти в Здолбуновому, стукає дверима, цокає абцасом і в такий спосіб зникає. Від цієї хвилини я почуваю себе німою частиною поїзда, що летить у морі густої польської ночі, назустріч невідомому. Ми не розмовляємо між собою. Наші обличчя стали напружено серйозними. Я поглядаю на товаришів, і відчуваю, що ми всі думаємо про одне...

Про що ми думаємо... ніколи не визнає польський жандар в ремінці од шлема римського імператора.

Так ми приїздимо на Здолбунове, зносимо свої чемайдани до залі ревізійної і чекаємо ласкавого перегляду наших речей, з яких, мабуть, кожна може легко зруйнувати й знищити державу,— так уважно до неї ставляться пани представники державного контролю. Через те наш театральний критик мусить позбутися кількох театральних афіш та фотографій, що являються, мабуть, речами особливо небезпечними, чого ми раніше зовсім не знали. В дорозі набираєшся розуму. Це стара істина, а тому я також мушу позбутися „Дела Артамоновых“ М. Горького в виданні роман-газетою, та книжки „Червоного Шляху“, в якій надруковано статтю проф. Лозинського під назвою „Польсько-литовський конфлікт“. Боже мій, що ж я наробив! Випадково я захопив не те число журналу. В цю хвилину мені й самому стає цілком ясно, що я зробив не гаразд по відношенню до сусідньої держави,

Державна Столична
Академічна Опера

„ТУРАНДОТ“
МАСОВА СЦЕНА
з 3-го акту

завізши на її територію статтю, в якій говориться про такі речі. Адже я можу хто й зна що наробити цим, хоч би й єдиним примірником „Червоного Шляху“, який я везу ніби-то показати в Німеччину і везу транзитом. Адже...

Словом, я дуже вдячний панові контролеру за те, що він звільняє мене від того гемонського примірника „Червоного Шляху“, від цигарок і від роману Горького. Я з полегкістю замикаю чемодана і можу тепер послухати надзвичайно темпераментний діалог між однією сміливою мандрівницею і паном агентом...

Ця інтересна жінка, що, мабуть, бачила доволі світу раніше, ніж потрапила до Великої Польщі, пробує розмовляти з паном агентом англійською мовою. Пан агент з гордістю заявляє, що англійської мови він не розуміє. Тоді смілива мандрівниця починає говорити німецькою, фрунцузькою, італійською і ще якоюсь. Надаремно! Пан агент тільки дужче ображається, і я вже бачу, що нашій мандрівниці йдеться на лихе: отак, не зрозумівши її, пан агент може звільнити її від деяких речей, якими вона чомусь страшенно зацікавлена. Тоді вона заговорила дзвінкою російською мовою. О, тепер вона врятувала свої чемодани.

Але що ми бачимо? Насамперед ми бачимо, що пан агент дуже червоніє. Виявляється, що російської мови він не тільки не знає, а зовсім не знає, ні одного слова, мовляв, не розуміє і, якщо ця пані хоче подорожувати через Польщу, то...

— Ви мусите знати якусь мову, коли ви служите на такій посаді! — голосно хвилюється симпатична мандрівниця.

О, краще б вона цього не говорила...

— Ви чули, проше пана! Вона нас буде вчити...

Полум'я з обличчя пана агента перелітає на щоки інших панів контролерів і агентів. Вони бліднуть, мов смерть, і спалахують потім вогнем образи. Ціла зала ревізійна гуде й сичить.

114 — Пся крев, як хочеш їхати через Польщу, то вчи сама польську мову. Мусиш знати, як хочеш їхати через Польщу...

Пан агент кидає такі погляди навколо себе, ніби хоче проткнути наші бідні серця шпичками своєї гордості. Нам стає страшно. Ярлики на наших чемоданах можуть позлітати від такого обурення, а тому ми поспішаємо їх урятувати й виходимо з ними до залі I—II класи, де міняємо перші два долари на польські злоті й замовляємо собі скромну вечерю, над якою сидимо аж поки подадуть поїзд на Львів. За вечерю на мою долю припадає 4 зл. 15 грошів і я записую до блокнота цей перший видаток. На наші гроші це виносить приблизно карбованця. Потім я купую „Ведомості Літераські“ й знайомлюся з новинами в польській літературі. В залі тихо й затишно, чисто й приємно посидіти, так ніби десь у себе дома на маленькій станції Радянської України. Якийсь дідусь звертається до мене з запитанням, почувши від нас українську мову. Але я, на жаль, не можу йому сказати, коли відходить потрібний йому потяг. Дідусь дуже симпатичний і ми говоримо з ним ще хвилину, за яку він довідується, що ми годину тому як приїхали з Великої України. Очі йому піймаються химерними вогниками, однак ми мусимо урвати нашу розмову. Навіщо підводити симпатичного дідуса під неприємності? Краще ми посидимо так, спостерігаючи людей, не кажучи нікому ні слова і слухаючи переливи польської мови, якою щебече до нас молода буфетчиця і ввічливий офіціант... До буфета підходить і пан поліцей і ми спокійно й далі можемо слухати собі переливи польської мови.

Нарешті потяг на Львів, або на Львув, як виправляє нас пан кондуктор,— подано. Ми займаємо свої місця в вагоні і починаємо мріяти про те, як завтра будемо ходити вулицями столиці Західньої України, відвідаємо деякі культурні установи, а потім, увечері

вшануємо свято академіка Студинського своїми привітаннями, власне привітанням від наукових робітників Радянської України, яке передасть т. Озерський. Цікаво буде побувати в „Просвіті“, в Т-ві ім. Т. Шевченка, в книгарні то-що. І що з ласки польського консула ми маємо право затриматися на території Польщі аж цілих чотири дні, то в Львові ми зможемо пробути днів зо два з половиною, а решти дозволеного нам часу вистарчить на те, щоб залишити польську державу не пізніше приписаного терміну, бо навіщо ж справді своєю зайвою присутністю чинити неприємності тим, хто так добре й щиро до нас ставиться?..

Потяг шумить західньо-українськими степами. Польський вагон постукує колесами. Проти моїх очей рябіє об'ява, якої мені довго не хочеться читати, але яка цілий час муляє мені очі. В нашому купе їде ще один громадянин і виявляється, що він — німець. Нам всім трьом страшенно приємно, я нарешті не витримую і говорю йому, що ми їдемо до Німеччини. Він розпитує, чого ми їдемо до Німеччини, ми розповідаємо, що отого й отого, він говорить, що живе в Берліні, а тут має тимчасову справу, до нас він ставиться дуже симпатично і тому нам усім стає ще тепліше. В цьому теплому настрої товариші починають куняти, схиливши голови на груди. Це ж саме робить і наш новий знайомий.

10

Польський потяг шумить західньо-українськими степами.

Все ближче й ближче до Львова, столиці Західної України.

Але ніч ще довга...

Ще треба терпіння до ранку, коли ми будем у Львові.

Об'ява говорить про Львів. Об'ява, якої мені довго не хочеться читати, і яку я все ж таки мусив був прочитати, бо вона мені мулила очі. Прочитавши, я пересвідчився, що в ній, як і треба було сподіватися, немає нічого особливого. Просто висить собі на стіні в польському вагоні, що їздить західньо-українськими степами, об'ява про „приватни заклад наукови ве Львовє“ і що „пши закладзе знайдує сьон інтернат“.

І їздить собі ця об'ява по білому світу, розповідаючи скрізь про те відрadne явище, що в столиці Західньої України є приватний польський заклад, такий привілейований, що вістку про нього возять по всіх західньо-українських степах. Отже я також знаю тепер, що заклад ім. Н. Iordana на вул. св. Миколая „пшиймує учньов“ і що „пши закладзе знайдує сьон інтернат“.

Ця звичайна, як бачите, об'ява спричинилася одначе до того, що мені полізли в голову неприпустимі в польському вагоні думки про колонізацію західньо-українського міста, Львова; я записав собі адресу й номер телефона з такою точністю, ніби збирався, приїхавши до Львова, в першу чергу подати заяву про вступ до цього шановного закладу. Одначе я не зробив цього і не міг зробити, як ви сами побачите, шановний читачу.

О 6-тій годині вранці 3-го листопада потяг зупинився на кілька хвилин на вокзалі Львів—Подзамче; а потім ще протягом десяти хвилин, поки він підходив до Львова, ми зачаровано милувалися з західньо-української природи, з величних краєвидів львівського передмістя. Гори, вкриті золотистими деревами, зелені доріжки озимини, городи з капустою, кукурудзою й буряками все тихо сумувало в ранковому тумані і, ніби в зачарованому колі, пливло навколо нас.

А назустріч підводив голову Копець Унії Лбельської.

От ми й у Львові.
 Прекрасне почуття!
 Радісно!
 Весело!

Ми беремо таксі й кажемо шоферові:

— Товаришу, везіть нас, будь ласка, на вулицю На-
 беляка, 37.

Так, ми зовсім необережний нарід і навіть забу-
 ваємо, що сказати тут „товаришу“ може ми й не маємо
 достатніх підстав. Але ми такі були раді...

Шофер привозить нас на вулицю Набеляка — до на-
 шого Радянського Консульства. Ми дзвонимо, чекаємо
 відгуку з замка, як написано на табличці, і за одну
 хвилину деренчить електрична пружинка, з'являється
 службовець і проводить нас до помешкання консула,
 де ми зможемо перепочити. Цей теплий товариський
 прийом нас просто зворушує. Ми сідаємо в зручні фотелі
 і чекаємо, поки з'явиться хтось з офіційних осіб, до
 кого ми мусимо також офіційно зголоситися й ді-
 стати потрібні нам відомості: що нам цікавого слід
 подивитися в першу чергу, що йде сьогодні в театрі,
 в якій годині почнеться святкування ювілея академіка
 Студинського — адже в газетах певне про це є. Отже
 ми настроїлися почувати себе дуже добре.

І саме в цю хвилину увійшла покоївка, щоб запи-
 тати нас, що ми бажаємо на сніданок. Вона сказала:

— А в нас у Львові якраз непорозуміння з акаде-
 миками...

Ми подивилися один на одного.

— А яке непорозуміння і хто це академики?..

— Та ж польські академики, ну. То та молодь, що
 оце погромила українців... Що розбила „Просвіту“,
 книгарню, Маслосоюз та все геть чисто потрошили...

— Стривайте. Яку „Просвіту“?..

— Які академики?..

— Який Маслосоюз?..

118 — Хто потрощив?... (Невже ця симпатична дівчина так недотепно жартує?)

— Мені лихо! То товариші анічогісько не знають?

— Як не знаємо? Ми знаємо, що сьогодні ювілей академіка...

— Але, але... я ж за академиків і говорю. Ну геть чисто побили й вікна, й двері, а і залізо гейби зубами порвали... пошматували... А шкла то там на вулицях насипано стільки... Бо то був великий погром.

Ні, як видно, вона не жартує. Але хто це такі академики, що так кваліфіковано розв'язують справу української культури і взагалі національну проблему тут, у Львові? Що це, нарешті, за „академики“? І чи вміють вони також пускати в повітря пір'я з єврейських перин, і кишки з їхніх дітей, чи здатні тільки на погроми українських книгарень і маслосоюзів? От що нас мучить. Кажіть же швидше, не мучте нас! Чи не студенти буває?

— Штуденти ж, еге штуденти, академики. Біля брами святого Юра як почалося... Українці панахиду правили, та зібралося народу. А академики...

Ага, ми собі тепер уявляємо. І хоч ізнижувати „кваліфікації“ академікам за те, що вони почали погром з нападу на ідеологічно невитриманих і, безперечно, націоналістичних українців ми й не збираємось, одначе ми уявляємо собі й ту панахиду під церквою святого Юра, ми уявляємо собі „благочестиві“ ундівські промови і навіть урочисті й червоні від національно-фашистської гордості обличчя наших соплеменників ми теж уявляємо. Одного ми не можемо ніяк уявити: як же воно тепер буде після такого рішучого „розв'язання“ справи української культури польськими „академіками“ в столиці Західньої України?

Гм...

— Чи не думаєте ви, товариші,— звертається до нас т. Озерський,— що нам тут залишатися не випадає? Чи не думаєте ви, що...

— Так, ми вже дещо думаємо. — Але ж ювілей...

— Який же ювілей може бути, після такого...

— А що б товариші бажали на снідання? — запитує тимчасом товаришка Юльця і в такий спосіб намагається одволікти нашу увагу від тем суто політичних до більш приемних. Потім вона бере до вуст телефонну рурку і дуже хазяйновито гукає в неї.

Юльця (*в рурку*): Стефцю! Зроби дві кави й одно какао. Але зараз, і, Стефцю, яя на мягку...

О, мила дівчино! Здавалося, ніщо не могло розвеселити нас після таких новин, але оцей хазяйновитий тон, яким було замовлено „яя на мягку“, примусив нас посміхнутися, глянути один на одного й зареготати...

— Ну й пощастило нам...

— Між иншим, де можна взнати, коли відходить поїзд на Берлін?

Тут я виступаю з рішучим протестом проти такого поспішного відступу. Будь-що-будь, ми мусимо залишитися бодай на день — до завтрього. Мусимо подивитися наслідки „культурного походу“ польської молоді...

Ми починаємо обговорювати цю тезу, і саме в цю хвилину до кімнати входить секретар консульства тов. Садовський з купою свіжих газет, польських і українських. Ми знайомимось і відразу ж засипаємо т. Садовського запитаннями, на які він не встигає відповідати.

14

Тоді ми беремо газети й читаємо їх дуже довго, поки не перечитуємо всіх шпальт під страшними наголовками:

„КРЕВ НА УЛИЦАХ ЛЬВОВА“.

„МІРОДАЙНА ФІРМА ПШИ ЗАКУПЕ ШНЕГОВЦУВ І КАЛОШИ МАРКІ ПЕПЕГЕ“.

„ДЕМОНСТРАЦІЄ УКРАЇНСЬКЕ“.

„ПРОВОКАЦІЄ ОБЦИХ АГЕНТУР“.

119

„КРВАВЕ ДЕМОНСТРАЦІЄ НА ПЛ. ЮРА“.

„ЧЕНСТА ПАЛЬБА РЕВОЛЬВЕРОВА“...

Всі польські газети — „ДЗЕННІК ЛЬВОВСЬКІ“, „СЛОВО ПОЛЬСЬКЕ“, „ХВІЛЯ“ — всі в один голос розповідають про обурливу провокацію українців і закордонних агентів, в наслідок яких польська академічна молодь змушена була, рятуючи національну честь, вийти на вулиці в числі до 1500 чол, як пише газета „Хвіля“, якій ми не можемо не вірити, чи то в числі до 3000 чоловіка, як пише газета „Слово Польське“, якій ми так само не маємо підстав не вірити, чи, нарешті, в числі 4000 чоловіка, що були на плацу Мар'яцкім, чому ми також не вірити не можемо. Словом, польська молодь численними юрбами вийшла на вулиці й майдани і, провокована пострілами з натовпу українців, що саме справляли панахиду, і ранена пострілами цих, хоч і богомільних, однак, як бачимо, єхидних шовіністів, змушена була подемонструвати трошки й зовсім мирно коло будинку редакції газети „Діло“, виголосити кілька промов на Мар'яцкім майдані то-що, а тимчасом „темні елементи“, скориставшись з нагоди, погромили українські культурні заклади, при чому їм шалено щастило: поліція ніяк не встигала наскочити саме під час погрому і все спізнювалась на кілька хвилин.

Отже нам стало трошки розвіднятися, але, щоб зовсім зрозуміти хід подій, ми мусимо простежити їх хронологічно.

Насамперед ми мусимо нагадати, що 1 листопада починалося свято 10-річчя невідлеглих Панства Польського, а також свято оборони Львова. І ось чужоземні агенти через львівських українців починають свою ганебну провокацію. „СЛОВО ПОЛЬСЬКЕ“ з 3 листопада в статті PROWOKACJE OWCYCH AGENTUR. з підзаголовком ZUWIOŁOWY ODRUCH MŁODZIEŻY, так дуже докладно й зворушливо розповідає нам про всі ці події:

Провокація, розпочата вночі з середи на четвер, глибоко обурила ціле громадянство львівське, яке одначе заховувало цілковитий спокій. Лише тоді, мовляв, як зухвалі розбишаки влаштували в годинах пополудневих демонстраційний похід і на інтервенцію поліції одповіли, мовляв, киями, ножем і кулями, від яких шерег осіб дістав рани, молодь зареагувала бурхливим відрухом протесту. Через дві години після святоюрських авантур польська молодь урядила похід pod ruski dom akademicki przy ul. Supinskiego, де її, мовляв, нахабно зустрінuto револьверними й карабіновими пострілами, що потягли шерег офір. Газета „SLOWO POLSKIE“ в інтересах істини зазначає, що польська молодь була, конешно, беззбройна, що ж до поліції, то з її боку взагалі не пролунало жодного пострілу... Одначе, як же все це почалося?

Учора вночі, коло пів на другу, двоє невідомих одкопали два ступні в цоколі пам'ятника „Оброньцув Львова“ на Персенкувце і підклали під пам'ятник вибуховий набій, який пошкодив пам'ятник, на щастя, в незначній мірі. Доки з'явилися двоє вартових, нікого вже біля пам'ятника не було. Тоді один з вартових подався зателефонувати куди слід, а другий залишився на місці. Кількома хвилинами пізніше, аж як перший вартовий був уже далеченько, другий вартовий, що залишився біля пам'ятника, помітив кроків за двісті від пам'ятника дві постаті, що виносилися з темряви й тікали в напрямку до ліска Зубжицького. Вартовий перебіг їм дорогу і примусив їх зупинитися. Але на вигук вартового „Стій!“ злочинці, конешно, пустили в нього коло шести, канешно, пострілів, з яких один поранив вартового в пахву. Тут вони зникли в напрямку...

Але раніше, ніж сказати, в якому напрямку зникли провокатори, ми мусимо перевірити деякі твердження шановної редакції „Слова Польського“, якій ми не маємо жодних підстав не вірити.

122 Насамперед що до пам'ятника. Газета „CHWILA“, наприклад, подає точніші відомості: у підніжжя пам'ятника набій вижолобив невелику вирву. І оскільки ми віримо обом газетам однаково, то й цю „невелику вирву“ приймаємо з подякою, бо й вона, як бачимо, допомагає нам добратися до істини. Нарешті, газета „DZIENNIK LWOWSKI“ в повідомленні під наголовком KOM-PROMITUJACY ZAMACH NA POMNIK OBRONCOW LWOWA W PER-SENKOWCE твердить, що динамітовий набій жодної шкоди пам'ятникові не завдав.

Ставлячись і до цієї газети з однаковою повагою, як і до перших двох, ми приймаємо й її додаток з подякою, адже й він також допомагає нам дійти істини, яка не лише для Платона, а й для нас дорожча над усе.

Натуральне !

І ще доведеться на хвилинку затриматися на тих пострілах, що їх пустили провокатори в груди вартовому й ранили його одним пострілом в пахву, як каже „SLOWO POLSKIE“, або просто в ногу, як каже „DZIENNIK LWOWSKI“. Отже цих пострілів було пущено провокаторами в груди вартовому коло шести, як повідомляє „SLOWO POLSKIE“, або, „вірніше“, коло десяти, як повідомляє „CHWILA“, або, „ще вірніше“, їх було незлічима кількість і вартовий був формально засипаний тими револьверними пострілами, як повідомляє „DZIENNIK LWOWSKI“ (... „zasypyany został formalni strzałami rewolwerowymi“).

„Вияснивши“ таким чином усі неясні пункти нічного злочину провокаторів, погодивши все, що здавалося нам спочатку протиріччям, повернімось до злочинців, що зникли в напрямку подвір'я полковника Снядовського. Тут вони, значить, ізникли, а коли на гвалт полковникових псів вийшов половий Цимбала, стрельнули три рази в нього й потім утекли.

Вони втекли, але цього мало.

Та сама рука, що допустилася варварського вчинку на Персенкувце, накерувала ще й інших злочинців

в подвір'я Політехніки, де атраментом було обрито плиту з написом на пам'ятнику „Орлят“ (Orląt).

Але й атраменту їм мало! Вчора вночі, користуючи з темряви, невідомі особи вивісили жовтоблакитні „фани“ на фасаді університетським при ул. Маршалковській, а також на Копцю Унії Любельської. Поліція о годині 5 зраня „усунула“ обидві „фани“.

І що ж? Усунула „фани“, а вони почепили на себе кокарди.

Протягом вчорашнього дня по вулицях міста ходили демонстраційні групки осіб з небесно-жовтими кокардами.

(Як і належить „борцям“ за „українську ідею“).

ВЕЧІРНІ ДЕМОНСТРАЦІЇ

Закордонні агенти в провокаційній роботі, конешно, не обмежилися варварським замахом на пам'ятник Полеглих на Персенкувце і зневаженням пам'ятника „Орлят“ в подвір'ї Політехніки. Над вечір вони змобілізували свої полки, озброєні ножами, киями й револьверами, і, використавши набоженство в церкві святого Юра, підбурили юрбу й зформували на майдані того ж таки святого похід, при чому, співаючи цілком протипанствової пісні — „Не пора ляхові служити“, пішли вулицею Міцкевича до центру міста, з метою провокувати публічність. А коли поліція під особистим керівництвом підінспектора Новодворського приступила до зліквідовання походу, то з-поза катедрального паркану, а також з юрби запукали в керунку поліції револьверні постріли...

Нечувано!

Чотири постріли, скеровані спеціально проти одного з вищих офіцерів поліції, схилили...

Так, ці чотири постріли на щастя схилили, але так сказати — нічого не сказати. Тому і в цьому випадкові звернімось по допомогу до іншої газети, хоч „СЛОВУ ПОЛЬСЬКОМУ“ ми й не маємо жодних

124 підстав не вірити. Отже візьмімо краще це місце з газети „ХВІЛЯ“, в якій воно, зберігаючи ту саму „правдивість“, згучить воістину патетично.

Отже візьмімо краще це місце з газети „ХВІЛЯ“:

„... градом куль обсіпано одного з найвищих офіцерів поліції, який чудом уникнув смерті...“

Ну, які ж можуть бути порівняння цих двох формул? Мусимо відразу визнати, що редакція „ХВІЛІ“ безперечно талановитіша від редакції „ПОЛЬСЬКОГО СЛОВА“, що ледві спромоглося на чотири постріли, які в нього просто схибили... Ніт, чудом урятувати пана підінспектора від граду куль, оце героїство! на це треба мати іскру від бога...

Таким чином ми посуваємось „благополучно“ далі.

Отже після того, як пан підінспектор чудом уникнув смерті і демонстрантів українських було розігнано, починає збиратися польська академічна молодь, яка оце допіру почула про криваві події на вулицях Львова.

15

Криваві події... Так, там була кров! Кров з-під копит кінної поліції, що врзалась в десятитисячну масу українців і почала топтати жінок і дітей... Там були зойки тих, що падали в цій безглуздій кривавій мішанині. Там був стогін, плач, дикий розпач і кров, що обливала брук під свист сюрчків поліції...

Так, з мирної демонстрації ображений поліцай викресав криваві іскри, які потім погромщики затоптали патріотичним польським чоботом під свист і вигуки: „за Збруч русіньське стадо!“

Але це не з польських газет.

Цього немає в жодній польській газеті. Я не можу навіть думати про це на території радянського консульства. І тому я давно вийшов з будинку й блукаю глухою вуличкою з розритим бруком і з зажуреними осінніми деревами.

Глухо стукає дерево. Гнів починає тиснути груди. До неможливого. Але я мушу повертатися на територію, де нас хоронить право екстериторіальності. І чого йому треба, отому чоловікові в рудому капелюсі? Хіба я не можу ходити цією глухою вуличкою під зажуреними осінніми деревами і думати... ну, хоч би про те, що написано в польських газетах?..

Так. Здається краще повернутися в замок Конзулуту. Адже там ще недочитані польські газети.

Повернімось до них.

16

„Академики“ рушили походом на ринок, при чому їх було чотири тисячі за одним свідченням, три тисячі за другим і півтори тисячі за третім, про що ми зберігаючи цілий час абсолютну безсторонність, і згадуємо. Як би там не було, але національну честь було врятовано демонстрацією під „Ділом“ і в „Ділі“, звідки похід вирушив в напрямку вулиці Мохнацького, в кінці якої, на вулиці Супинського, міститься Український Академічний Дім, „це відоме ognисько махінацій закордонних агентур і антипанстових махінацій“. Назустріч молоді, цій же таки молоді, що сповнена шляхетних поривів (а не фашистських, як натякають деякі антипанстові ж таки елементи), так назустріч цій сповненій шляхетних поривів молоді запукали знову ж таки револьверні й карабінові постріли.

Звідкіля вони пукали, стає перед нами прокляте питання! І стає воно саме тому, що ми боїмось, чи не зробить, буває, наш ласкавий читач такого висновку, ніби у Львові, столиці Західньої України, є українці-пролетарі, і що не тільки є, а що вони саме ото й надумалися проливати польську академічну кров. Боронь вас боже від такої політики, як боронить він до цього часу мене й боронитиме, сподіваюся, аж до кінця подорожі. Як мога далі від політики, ось та девіза, що її мусить прийняти письменник, виїжджаючи 125

126 за межі радянської держави. Значить, боронь вас боже подумати. Але як же тоді розв'язується прокляте питання?

Воно розв'язується в той спосіб, що поки-що з карабінів пукають українські націоналісти, фашисти, провокатори польського гатунку етцетера. А хто вкладає в їхні руки ножі, кії і револьвери, в уста „антипанствові“ слова і в груди ненависть? Не будемо елементарні... Отже подалі від такої політики, шановний читачу, від такої політики і від таких сутичок, в яких, як той дядько казав, „обое рябое“... Якщо ж ви думаєте в цей момент про західньо-українських робітників і селян, які ніби-то зовсім инакше розв'язуватимуть справу національного і політичного визволення, то я мушу відійти від вас і стати осторонь, не підтримуючи й не заперечуючи вашої думки, стати осторонь тому, що подорожую виключно з культурно-науковою метою і не можу встрявати ні в яку політику.

Таким чином ми наблизилися разом з „надійною“ польською молоддю до Українського Академічного Дому на вулиці Сипинського і можемо подивитися, як ця симпатична молодь битиме вікна, вивалюватиме брами, троштитиме все на свій путі, увірветься в середину дому й погромить там усе, що дозволено в таких випадках громити.

Побивши по дорозі вікна в приватній українській жіночій гімназії, панські погромщики уже придбали таким чином хоч невеличкий досвід. Отже тепер їх не зупинить те, що українські студенти, які живуть в Академічному Домі, саме в цей час вечеряють і не мають жодної охоти, щоб їх громили... і коли напівзруйнований будинок сповнять зойки ранених, тоді з'явиться польська поліція, на жаль... трошки запізно. Однак вона вплине на „демонстрантів“ і примусить їх відійти від Академічного Дому. Вони відійдуть знов до будинку „Просвіти“, виломлять там усі двері в

першому поверсі, всі вікна з рямами, знищать величезні звої паперу, що належать друкарні, поб'ють і потрощать ротаційну машину й інші друкарські машини й посиплють їх рукописами, що літатимуть на вітрі, як голуби миру. На першому ж поверсі погромщики знищать палітурню „Просвіти“; всі книжки й папери, що в ній лежать, захурчять на вулицю, вилітаючи в розбиті вікна. Якщо трапляться старовинні рукописи, власність національного музею, то й вони безслідно зникнуть. Якщо ж там буде в помешканні управителя жива людина, дівчина Михайлина Філясівна, то її викинуть на брук і вона обіллє своєю кров'ю холодне каміння...

А втім, обережність і тут підказує нам не підглядати й не вмішуватись у внутрішні справи панствові... Одійдім, щоб не бачити, як помирає в шпиталі безневинна дівчина Михайлина!

Зате ми цілком спокійно можемо вислухати резолюції, що їх ухвалює польська молодь на Мар'яцкім майдані.

„Молодь академічна, зібрана в числі 4000 чоловіка в день першого листопада, стверджує, що на всякий гвалт гвалтом потрапить відповісти“.

Це по-перше.

А по-друге:

— Молодь вимагає від уряду ліквідації всяких антипанстових, інакше кажучи — українських організацій, як от „Луги“, „Січ“ і всілякі „українські“ товариства академічні, які мають на меті виключно антидержавну роботу.

17

Вечір давно пройшов вулицями Львова, і тоді, о 9-тій годині, група демонстрантів, або погромщиків, як називають їх єхидні антипанстові елементи, група молодих погромщиків прийшла до редакції „Діла“ й артистично розстрожила ротаційні машини, й лінотики, 127

128 викинула їх на вулицю й посипала рукописами й іншими паперами, що крутилися в повітрі як голуби миру...

Вечір сів електрикою, і впевнені поліцаї оберігали спокій на вулицях міста. Саме в цей час на вулицях Руській, Блахарській, Підвальній, де переважно містяться друкарні українських часописів та різні українські інституції, літали паперові голуби, дзвеніли розбивані вікна, стогнало залізо... Коли шиби в багатьох помешканнях на Руській вулиці, також на Підвалі 7, в будинку „Дністра“ було вибито, друкарню „Діла“ знищено, крамниці „Маслосоюзу“ в цілому місті зруйновано, дрібніші справи пороблено, тоді „демонстранти“ приставили драбину до будинку друкарні „москвофілів“ „Ставропігії“, що на майдані Домініканським, і зробили й тут все, що „слід було“ зробити.

В такий же спосіб розбито й висаджено вікна в будинках українців - адвокатів то - що.

І тут дійшла черга до секретаріату „УНДО“, що на вулиці Костюшка. Сердешна партія! Вона вже мало була не домоворилася з фашистами, а тут погром. Сердешній партії також вищербили кілька шибок і, головне, не тільки скаламутили той блаженний спокій травлення, в якому вона перебувала, не зважаючи на голодне урчання кишок того ж таки західньо - українського пролетаря й селянина, а ще й перервали метушню договорів з Пілсудським. Отже УНДО перекапустили справу, але я знаю — це не турбує вас, шановний читачу, бо ви ж прекрасно знаєте, що є на світі „щасливі“ партії, яких зобидити не дасть буржуазія, аж поки вона сама існує. УНДО ще матиме час поторгуватися з фашистською буржуазією Польщі...

Хвала богів, ми покінчили з газетами, трактуючи їх під кінець уже по - своєму... Ми довідалися з них

про все, що нас цікавило, і тепер могли би взяти в руки олівці й підрахувати ті сотні тисяч злотих, що в них, може; вкладається вартість погромленого й побитого, ті сотні тисяч злотих, що, родившись свого часу із мозолів робітника й селянина, потрапили пізніше до кооперативного „Маслосоюзу“, чи до „Прогресу“, чи до редакції „Діла“, чи, нарешті, і до самого Секретаріату УНДО, і оце на наших очах розвіялись, як дим, як пара з вуст наших соплеменників, що молилися в церкві Юра...

Але ми не хочемо цього робити. Себто ми не хочемо займатися арифметикою. Адже в природі ніщо зникнути не може... Тільки все набирає з часом інших форм... Отже... Кров виступить із каменя...

А втім, ми ж умовилися не робити ніяких висновків.

19

— Як би нам дістати квитки на Берлін, товаришу Садовський?

— Хіба ви так скоро хочете залишити Львів?

— Хоч би й цієї хвилини.

— Ну, це вже надто. Небезпеки ніякої немає...

Та ми чуємо, що його устами говорить ввічливість, бажання дати спочинок гостям, хоч на день, що хочете, тільки не рація. Він запевняє нас, що поліція встановила вже абсолютний спокій, що вона ні в якому разі не припустить на далі нічого подібного, що сталося це вчора просто в такий короткий термін, в який поліція, при всьому бажанні, не могла встигнути не припустити демонстрації. Словом, ми переконуємося, що він говорить дипломатичною мовою.

Але в цю хвилю до кімнати увіходить віце-консул т. Григор'їв. Ми встаємо й вітаємось. Ми тиснемо один одному руки й приємно посміхаємось, ніби у всіх нас на серці цвітуть кущі троянд і в них співають солов'ї.

— А-а! ну як?..

129

— Дуже добре, дуже добре...

— Але ювілей академіка Студинського...

— Так. Ювілей відкладено. Про це надруковано в газетах,— спокійно говорить віце-консул.— Одначе, товариші мусять тимчасом поспішати.

Я вже згадував про хазяйновиту товаришку Юльцю. Звичайно в неї вже все готове і вона навіть сердиться, що товариші не йдуть.

Я переглядаю книжки в книжкових шахах і з великою приємністю констатую, що тут є майже все, що виходить у наших видавництвах з поля української художньої літератури. Особливо тут, саме тут, у Львові, на тому психологічному тлі, що утворилося під впливом згадуваних подій, я відчув гостру, неможливо гостру й пекучу радість за Радянську Україну, за все, що вона здобула, за її щоденний поступ, за її, за наш казковий розвиток і розквіт, за нашу славу, за нашу боротьбу!

Думкою я стиснув руку Георгові Федоровичу Лапчинському за те, що зібрав у себе в шахах стільки книжок.

Повз вікно пройшов чоловік у рудому капелюсі і зник за рогом. Хвилин за п'ять він знов пройшов. Певне, мав тут якусь справу, бо й після того я бачив його недалеко від нас...

Ми ухвалили залишитися до завтра. Квитки до Берліна уже лежать у нас у кешенях, завтра ранком, о десятій, ми виїдемо, а поки-що можна сісти на таксі й об'їхати місто, подивитися столицю Західної України, хоч з вікна автомобіля, коли блукати її вулицями пішки, заходити в ті місця, що ми їх згадували раніше, не зовсім безпечно й не зовсім зручно людям з Радянської України.

— Отже, везіть нас, пане шофере, на вулицю Сувіновського! везіть до церкви Юра! везіть на Мар'яцький майдан до пам'ятника Міцкевічу, де вчора

звучали промови тих, що вважають себе за гідних нащадків цього великого поета... Везіть, і як мога швидше!

І ми їхали швидко. Вітер свистів у вуха, але в очі встигало настрівати бите скло й цурпалля з рям, що лежали на пішоходах, підметені під стіни мов після бурі й граду.

Віяло холодним протягом з вибитих дверей, з пошматованих ран жалузії...

— Везіть, пане шофере, везіть як мога швидше!..

Адже колись гонець татарського хана летів тут на скаженому коні, і гонець київського князя перетинав йому шлях. Обом їм грала дика степова кров, і їхні зуби стискалися й скриготіли дужче, ніж зуби шестерні вашого елегантного таксі.

— Везіть же, пане шофере, везіть як мога швидше!

І, хоч би ви летіли швидше од вітру, ми все одно помічаємо кожну українську вивіску, кожну літеру з неї над дверима крамнички, skleпу чи спілки. Помічаємо, як жалку трісочку, закинуту в море польських вивісок, костьолів і пам'ятників. Помічаємо! ще гостріше й ще більше потрясає нас ця жалка вивіска, бо вона самотня в столиці Західньої України, з якої так уперто й так самовпевнено роблять Львів, яку так страшно полонізують!..

Не спиняйтесь біля церкви Юра, щоб дати нам можливість вивчити на ній рококо. Не показуйте на „церкев волоску“, бо її ренесанс так само нас не цікавить у цю трагічну хвилину. Мимо! мимо костьолу Бернардинового з львівським барокком. Мимо Кармелітанек з емпіром! Неоренесанс, модернізм, кам'яниці на Галицькій майдані!

Мимо...

— Везіть, як мога швидше...

Не зачепіть лише отого обідраного й голодного західньо-українського „газду“, що з таким переляканим виглядом прищулювався до муру з своїми жалкими коненятами, запряженими в драбиння. Що й 131

132 казати, хлоп, не знає де стати й не вміє поводитися в столиці. Але мимо, не зачіпайте його! То, мабуть, його халупка мелькала нам у вікно вагона, скривлена, стара й обшарпана, як старчиха... Не зачіпайте його. Може, він приїхав купити трохи соли, щоб не було так гірко жити...

— Далі, пане шофере! А може — товаришу?

Далі...

В „Театре Велькем“ іде увечері весела оперета „Дама таємніча“. Ні, дякуємо, ми не будемо зараз брати квитків. Ми не знаємо чи й буде настрій. Поки-що? Та поки-що немає...

Поки-що вітер роздмухує в грудях тоскне полум'я. І хочеться летіти через кам'яниці й майдани, через костьоли, церкви й високі замки... Над містом, над полем... Над Західньою Україною...

— Пускайте третім погоном ваше елегантне таксі! Тільки... тільки не зачепіть отого обідраного „газду“, що так жалко прищулився з своїми коненятами...

21

Копець Унії Любельської.

Яка висока гора! На такій горі червоний прапор горів би прекрасно високо.

А втім, львівські жовтоблакитники потайки, вночі, як злодії, спробували почепити тут свою жовтоблакитну „фану“. Вона не дочекалася навіть дня: поліція о п'ятій годині ранку її „усунула“... і нікого не було при ній, охочого захистити її... Герої жовтоблакитної фани не великі герої...

Копець Унії Любельської.

Яка висока гора! На такій горі червоний прапор горів би прекрасно високо.

І от ми сходимо на цю високу гору, описуючи круг неї безконечні спіралі. Ми ступаємо на землю, привезену з цілої Польщі сюди, у Львів, на Західню Україну, 1869 року, коли почали були насипати цей

знаменитий копець. З усіх кінців Польщі лягло тут по жмені польської землі і навіть з могил Міцкевича, Словацького й Князевіча...

Хто ж скаже після цього, що Львів не польське місто?... Хто сміє це сказати, коли вигляд на Львів із цього копця не має собі рівного в цілій Польщі!

Місто лежить перед нами спокійне, прекрасне. Ми навіть бачимо ті будинки, під стінами яких — бите скло й цурпалля з рям. А он — ратуша. Ось перед нами Латинська катедра, он Домініканський костьол. А он, аж ген далеко — дим з фабричного комина.

Так ми довго стоїмо на високій горі, замислившись над тим, що робиться там, унизу, і там, за гранями міста — в степах, звідки мріють нам далекі Стрийські Бескиди...

Ми стоїмо довго, аж поки вечір виходить з темно-бронзового парку й починає вкутувати гору своїм химерним плащем.

Тоді ми повертаємось до таксі і знову їдемо містом.

Вогні горять рясними гронами...

Кажуть, що сьогодні в трамваї одна дівчина наплювала польському студентові в обличчя за те, що він вихвалявся голосно, як вони били українців і як, мовляв, битимуть ще. Дівчина схопилася с місця, спалахнула, як полум'я, і... плюнула студентові в обличчя. Доки він отямився й замахнувся, щоб ударити її, вона зникла з вагона...

Вогні горять рясними гронами...

Хотілося б побачитись з українськими письменниками: Василем Бобинським, Петром Козланюком і з іншими. Але як, де, в який спосіб? Це зовсім не так легко. Адже ми з Радянської України... Хотілося б розпитати, як їм працюється, коли виходить чергове число їхніх героїчних „Вікон“, чи одержують вони хоч частку з нашої літератури.

Тимчасом ми приїздимо до свого помешкання й вирішуємо таки одвідати театр. Віце-консул ласкаво

134 турбується про квитки, які дістати зараз не легко бо в театрі гастроліє ляльковий театр „Пікколі“, крім того, що на початку ми побачимо „Даму таємнічу“.

Дирекція театру ласкаво йде назустріч проханню віце-консула і, таким чином, о 8-й годині ми їдемо до Великого театру.

Я не хочу ображати польських артистів і артисток. Всі вони хороше грають і нічого собі співають. Та я й не міг би образити, бо я не театральний критик, а того, що говорив наш фахівець, не хочу повторювати. Хай він краще сам десь напише, якщо вважає це за потрібне. Я ж тільки хочу сказати, що на Радянській Україні співають багато краще. Зате ляльки так артистично підскакували й робили гімнастичні вправи, а службовці цього лялькового театру так не підроблено широко й так майстерно виконували за них арії з Севільського циліурника й неаполітанську тарантелу Фунікулі-Фуніколя, що можна було нарешті пробачити їхнім колегам „Даму таємнічу“ і слухати й дивитися на ляльок зі справжнім захопленням.

Я настроївся ще краще, коли підчас антракту зустрів таки в фойє письменника Петра Козланюка, з яким ми випили в буфеті лімонаду й викурили пару цигарок у дружній розмові. Я довідався, що їхні героїчні „Вікна“ виходять незабаром подвійним номером і що їм взагалі працюється дуже добре. Так добре й легко, що...

Словом дуже добре й дуже легко...

Літератури нашої вони майже не дістають, бо рідко-рідко хто з авторів догадається надіслати свою нову книжку, чи редактор свіжий номер свого журналу. Отже справу, таким чином, ще більш полегшується.

При виході з театру я мав щастя познайомитись якось із паном редактором „Діла“, але на його обличчі виразу щасливого не прочитав. А втім, відношу це на рахунок панахиди в церкві св. Юра...